

semman tulonjaon maissa eivät vain köyhät vaan myös kaikkein rikkaimmat ovat terveempiä kuin suurten tuloerojen maissa. Tätä yhteiskunnallista efektiä ei voi panna kokoon pelkästään yksilötason korrelaatiosta tulojen ja terveyden välillä. Juuri siksi Lynn ja Vanhanenkin joutuvat ÄÖ:n ja tulonjaon tasaisuuden välistä korrelaatiota selettäessään turvautumaan ”ole-

tukseen että älykkäämmät ihmiset kykenevät luomaan tasavaroisemmat taloudelliset olosuhteet kuin vähemmän älykkäät ihmiset”.

Jotkut maltilliset kollegat, jotka eivät ole suoralta kädeltä tuominneet Tatu Vanhasen tutkimuksia moraalisesti vahingollisina, ovat olleet sitä mieltä, että ”tällaiset” tutkimukset ovat turhia, koska korrelaatioil-

la ei kuitenkaan voida ”todistaa” mitään. Jos näin ajatellaan, pitää johdonmukaisuuden nimissä luopua myös Picketin ja Wilkinsonin tutkimustulosten juhlinnasta. Ne nojaavat samantyyppisiin korrelaatioihin ja paljon suppeampaan aineistoon, vaikakin monipuolisempaan vaikutusmekanismien analyysiin.

Pitkät ja keskeneräiset jäähyväiset

RAIJA JULKUNEN

Amsterdam University Press julkaisee kiinnostavaa sarjaa hyvinvointivaltion reformista. Tämä ranskalaisen politiikan tutkijan Bruno Palierin toimittama tuhti paketti löytyy myös verkosta. Palier on kirjoittanut johdannon, johtopäätökset ja Ranskaa koskevan luvun. Kirjasta löytyvät Gösta Esping-Andersenin prologi sekä katsaukset Saksan, Belgian, Hollannin, Italian, Espanjan, Sveitsin, Tsekin, Unkarin, Puolan ja Slovakian reformipolitiikkaan. Lisäksi erillisissä artikkeleissa analysoidaan myös sosiaalipartnereiden muuttuvaa roolia, bismarckilaisen hyvinvointijärjestelmän rahoituksellista sopeuttamista sekä käännoista palkkatyövoiman suojelusta työllisyysmyönteisiin reformeihin.

Vain joitakin vuosia sitten hyvinvointivaltion tutkimuksessa oli tapana väittää, että manner-eurooppalainen, konservatiiviskorporatistinen regimi – siis hyvinvointi- ja työllisyysmalli – ei ole muuttunut paljonkaan. Se kävi esimerkiksi institutio-

naalisesta jäykkyydestä ja korporatististen osapuolten, ennen muuta ammattiyhdistysten pihdeissään pitämästä sosiaalivakuutusvaltiosta. Regiimivertailujen tanskalainen ”isä” Esping-Andersen luonnehti sitä paikalleen jääneeksi.

Tämä teos osoittaa, että tuo johtopäätös ei päde enää. Analysoitujen maiden välillä on luonnollisesti eroja. Silti niistä löytyy suhteellisen yhtenäisen kehityskulku. Mitään bruttaalia irtiottoa bismarckilaisesta ajattelusta ei ole tapahtunut, vaan pikemmin regiimin ja ajattelun asteittaista ja kasautuvaa muutosta, siirtymää yksittäisistä korjailuista tietyille reformireitille. Tulosta voi luonnehtia jälkibismarckilaiseksi hybridiksi, jossa on siirtymiä niin pohjoismaisen kuin anglosaksisen regiimin suuntaan. Tapauskuvaukset osoittavat myös, millaisia ennakoimattomia seurauksia alkujaan pienillä, marginaalisilla uudistuksilla on ollut ja miten niistä noin 30 vuodessa on kumuloitunut varsin toisenlai-

Bruno Palier (toim.)
A Long Goodbye to Bismarck?
The Politics of Welfare Reform
in Continental Europe
Amsterdam University Press,
2010

nen sosiaalipolitiikan arkkitehtuuri ja paradigma.

Sosiaalivakuutusvaltion peruspilareita ovat olleet (miesten) normaalityösuhteet, niissä ansaittu oma ja perheenjäsenen sosiaaliturva (ml. terveydenhoito), työnantajien ja palkansaajien sosiaalivakuutusmaksuin kerätty rahoitus, ansiosidonnaiset etuudet, riittävän korkea korvausaste saavutetun elintason tai statuksen säilyttämiseen sekä hajautunut korporatismi eli eri palkansaajaryhmien omat järjestelmät, kassat tai rahastot, joita työmarkkinaosapuolet hallinnoivat. Sosiaalivakuutuksen ja siihen liittyneiden työelämän suhteiden tavoitteena oli palkansaajien ja heidän perheidensä suojelu. Viimeinen suuri sosiaalivakuutuksen idealle rakentunut uusia etuuksia

luonut uudistus oli Saksan hoivavakuutus (1994).

Palierin kuvauksen Ranskasta voi enemmän tai vähemmän yleistää koko kontinentaaliseen maailmaan. Vuodesta 1945 aina 1970-luvun lopulle sosiaalipolitiikka laajeni osana keynesiläistä kompromissia, kysyntävetoista talousoppia ja ”loistokkaita vuosikymmeniä”. Sosiaalipoliittisten tulonsiirtojen ja sosiaalivakuutuksen nähtiin edistävän talouskasvua, työllisyyttä, sosiaalista integraatiota ja sosiaalista rauhaa. 1970-luvulla taloudellisen kriisiytymisen – kasvun hidastumisen, stagflaation, heikkenevän työllisyyden ja kasvavan työttömyyden, valtiontalouden ja sosiaalivakuutusrahastojen alijäämien – alkuvaiheessa hyvinvointivaltio nähtiin kriisin uhrina, ja sitä pyrittiin pelastamaan. Mutta vähitellen uusi tulkinta sai lisää suosiota. Sosiaaliturva ei ollutkaan kriisin uhri vaan osa sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten vaikeuksien syitä. Sodan jälkeisen kompromissin perusteet murenivat 1990-luvun mitta. Työntekijöiden suojelun ei nähty enää edistävän sosiaalista integraatiota vaan johtavan sosiaaliseen syrjäytymiseen. Sosiaalipoliittisen kulutuksen ei enää uskottu edistävän talouskasvua ja työllisyyttä vaan työvoiman käyttöön sidotun rahoituksen kautta tukahduttavan niitä. Sosiaali(nen) demokratia ei enää tuottanut sosiaalista rauhaa, vaan ruokki mielenosoituksia ja tukahdutti uudistukset. Uusi tulkinta johti muutoksiin poliittisissa diskursseissa, sosiaaliturvan pelastamisesta sen uudistamiseen.

Tämä on tehty asteittaisin uudistuksin, jotka koskevat sosiaalivakuutuksen ydinaspekte-

ja: etuuksien ehtoja, etuuksia, rahoitusta ja hallintoa. Maiden välillä on toki eroja, mutta useimpia maita yhdistää seuraava vaiheistus. Ensimmäisessä vaiheessa siis pyrittiin sosiaalivakuutusvaltion sekä korkeatuottoisille ja hyvin palkatuille sektoreille (*high skill-high pay*) perustuvan talouden ja yhteiskuntamallin säilyttämiseen. Tuottavan miestyövoiman työpaikkoja suojeltiin. Vähemmän tuottavia työntekijöitä siirrettiin syrjään esimerkiksi varhaiseläkkein, ja naimisissa olevia naisia suojeltiin ansiotyötä aviomiesten hyvillä etuuksilla. Sosiaaliturvabudjettien tasapainottamiseen pyrittiin nostamalla sosiaalivakuutusmaksuja.

Strategian seurauksena työvoimakustannukset nousivat ja työllisyys laski. Monet Manner-Euroopan maat alkoivat mieltää itsensä ”sairaksi talouksiksi”, vaikka joukkotyöttömyyden ohella oireet vähän vaihtelivat. Esimerkiksi Hollannissa ongelma oli epäaktiivin väestön laajuus, Belgiassa taas huima julkinen velka. Globalisaatio ja Euroopan yhdentymisen kiristivät kilpailua ja EMU:n lähenytymiskriteerit rajoittivat julkisia alijäämiä. 1990-luvun alun julkisessa keskustelussa työvoiman sivukulut eli sosiaalivakuutusmaksut alettiin nähdä keskeisenä esteenä työllisyyden kasvulle ja kilpailukyvyille. Silti sosiaalivakuutusvaltio käsitettiin edelleen kriisin uhriksi. Systemi piti pelastaa, ja siihen tarvittiin nyt sosiaalimenojen kasvun jäädyttämistä ja varovaisia leikkauksia.

Tämän vaiheen uudistukset eivät kuitenkaan uhanneet sosiaalivakuutuksen peruseriaa. Sen sijaan ne heikensivät sosiaalivakuutuksen kvasi-

universaalia luonnetta. Kun korvausasteita laskettiin, etuudet eivät turvanneet enää tulotason säilymistä, ja kun epätyypillisen työuran tehneitä suljettiin ulos järjestelmistä, niiden kattavuus väheni. Sosiaalivakuutuksen kattavuuden ja korvausasteen heikentyessä tuli tilaa ja tarvetta uusille järjestelmille sekä huipulla että pohjalla. Muutoksista neuvoteltiin työmarkkinaosapuolten kanssa, mikä takasi suhteellisen vähäiset menetykset työmarkkinoiden sisäpiireille. Huipulle syntyi yksityisiä ja työmarkkinapohjaisia täydentäjiä. ”Pohjalle” alettiin luoda verorahoitteisia, ei-kontribuutiivisia perus- ja vähimmäisetuuksia. Retoriikka oli varovaista ja jyrkässä kontrastissa niihin anglosaksisten maiden ideologisiin ja syyttäviin sävyihin, joilla *retrenchment* niissä oikeutettiin. Silti 1990-luvun alkupuolen leikkaukset herättivät kovaa vastarintaa, mielenosoitukset ja lakkoallot säestivät niitä erityisesti Ranskassa.

Tämäkään politiikka ei onnistunut ratkaisemaan matalan työllisyyden, korkean työttömyyden ja sosiaalimenojen kasvun pulmia. Poliitiikan epäonnistuminen ja kova vastarinta sai hallitukset ajattelemaan, että systeemistä itsestään – sen institutionaalisesta rakenteesta – oli tullut ongelma ja syylinen. Näin ajettiin läpi institutionaalisia uudistuksia, jotka tähtäsivät itse hyvinvointijärjestelmien perustan transformointiin: muutoksiin rahoituksessa eli siirtymä vakuutusmaksuista veroihin ja hallinnassa eli sosiaalipartnereiden (lue: ay-liikkeen) vallan heikentämiseen.

Siirtymä verorahoitukseen ja suurempaan valtion vastuuseen

on sujunut ilman suuria yhteenottoja, sillä työvoimakustannusten madaltamisesta tuli suhteellisen yhteinen tavoite. Sen sijaan ay-liikkeen vallan vähentämisestä on riideltä. Massiiviset mielenosoitukset eivät ole olleet vastalauseita vain sosiaaliturvan leikkauksille vaan myös ay-liikkeen sosiaalipoliittisen vallan kutistamiselle. Mutta rahoitusrakenteen muuttamisella on ollut seurauksensa: jos valtio rahoittaa, se myös päättää. Valtaa on siirretty työmarkkinaosapuolilta parlamentteihin ja sosiaalivakuutuselinten hallintoa on managerisoitu. Toisaalta vaikka valtiot ovat lisänneet valtaansa pakollisessa sosiaalivakuutuksessa, työehtosopimuksissa sovitut eläke- ja terveysvakuutukset ovat yleistyneet ja palttaneet sitä kautta valtaa työmarkkinaosapuolille.

Viimeisin, neljäs vaihe koostuu paradigmaattisista uudistuksista. Niiden kontekstina oli globalisaation ja eurooppalais-tumisen syveneminen. ”Vanhaa Eurooppaa” arvosteltiin huonosta taloudellisesta suori-tuskyvystä ja kyvyttömyydestä uudistua samaan aikaan, kun pohjoismaisen mallin saavutukset saivat kasvavaa huomiota. Lisäksi väestön ikääntymisen kustannukset tulivat ilmeisemmiksi. Äidit halusivat työmarkkinoille – ja hallituksetkin halusivat sitä – mutta työn ja perheen yhdistäminen oli vaikeaa. Tietoisuus uusista sosiaalisista riskeistä, joihin kuuluivat pitkäaikaistyöttömyys, syrjäytyminen, prekaari työllisyys, työssäkäyvien köyhyys, yksinhuoltajuus, työ/perhe-ongelmat, vahvistui. Samalla vahvistui tietoisuus traditionaalisen sosiaalipoliitiikan kyvyttömyydestä vasta-näihin riskeihin.

1990-luvun alusta levinneet uudet talous- ja sosiaalipoliittiset opit tuntuivat muodostavan uuteen taloudelliseen ympäristöön sopivan vaihtoehdon mannereurooppalaiselle työvoiman suojelun ja ”passiiviselle” tulomenetyksen kompensoinnin linjalle. Kansainväliset talousjärjestöt olivat lobanneet tarjontakeskeistä, monetaristista talousdoktriinia sekä uutta työmarkkina- ja sosiaalipoliittista ortodoksiaa. OECD:n ja Maailmanpankin esityslistalla olivat joustavuus, aktivointi, monipilariset eläkkeet, eläkkeiden rahastointi, yksityistäminen, terveydenhuollon managerismi sekä naisten ansiotyö. Vaikka ensimmäiset julistukset olivat raajan uusliberaaleja, vähitellen niistä kehkeytyi eurooppalaisempia versioita. Hollannin, ensimmäisen kontinentaalisen irtiottajan, ja Pohjoismaiden 1990-luvun reformit, brittien ”kolmas tie”, Euroopan työllisyysstrategia ja EU:n avoimen koordinaation metodi antoivat ideoille hyväksyttävämman kuosin.

Viimeisimpien reformien tavoitteet ja keinot poikkeavat melkoisesti bismarckilaisen järjestelmän vakiintuneista piirteistä. Näihin kuuluvat eläkkeiden rahastointi, epäaktiivisen väestön aktivointi, perus- ja vähimmäisturvan kehittäminen, kilpailun lisääminen terveydenhuollossa sekä yksityistäminen. Aktivointi tarkoittaa myös äitejä ja edellyttää hoidon defamilisaatiota. Työmarkkinoiden sääntelyn purku ja sosiaaliturva-uudistukset kulkivat ja kulkevat käsi kädessä. Yhdessä ne merkitsevät irtautumista miespuolisen palkkatyövoiman suojelustrategiasta. Uutta suuntaa on kutsuttu palkkatyön hal-

ventamiseksi ja joustavoittamiseksi, neutraalimmin työllisyysmyönteisiksi uudistuksiksi tai aktiivisuusparadigman omaksumiseksi. Ainakin vuoden 2008 finanssi-, talous- ja eurokriisiin saakka näytti siltä, että linja oli tarjonnut tien ulos umpikujasta ja siihen sisältyneestä *welfare(state) without work* -ansasta.

Reformiprosessista on maksettu kuitenkin poliittista ja sosiaalista hintaa. Saksan sosiaalidemokraatit maksoivat kovan hinnan työttömyysturvaa heikentäneistä, työttömien velvoitteita kiristäneistä, työmarkkinoiden sääntelyä purkaneista sekä mini- ja midityöpaikkoja luoneista Harzt-laeista (2003–2005). Sosiaalisena hintana kirjassa pidetään työmarkkinoiden, sosiaaliturvan ja koko yhteiskunnan dualisoitumista. Sosiaalivakuutus suojaa edelleen kohtuullisesti työmarkkinoiden sisäpiiriä, vaikka ei entisessä määrin enää statuksen säilymistä. Ulkopiiriläiset ovat niukan perus- ja vähimmäisturvan varassa, aktivoinnin ja moraalikontrollin kohteena. Jotkut (kirjan ulkopuolelta) ovat kiistäneet kahtiahalkeamisen ja katsoneet, että myös sisäpiiriläiset ovat joutuneet mukautumaan työvoiman halventamiseen ja joustavoittamiseen. Ainakin Saksan työvoimakustannusten kasvu on ollut hallittua. Jos hidasta nousua pitää tavoitteena ja kilpailukyvyyn ehtona, niin siinä Saksa lyö muun muassa Suomen.¹

¹ Kauhanen, Antti & Saukkonen, Seppo: *Miksi Saksa menestyy? Talous- ja työmarkkinauudistusten rooli Saksan taloudellisessa menestyksessä 2000-luvulla*. Helsinki: ETLA, 2011.

Uusi linja on tuottanut hybridin, jossa vanhaan sosiaalivakuutusvaltioon on yhdistynyt piirteitä niin sosiaalidemokratistista kuin liberaalistakin regimistä. Edellisiä edustavat siirtymät työsuhteissa ansaittavasta sosiaalivakuutuksesta kohti verorahoitteista perusturvaa, modernimpaa perhe- ja hoivapolitiikkaa eli perhevapaita ja päivähoitopalveluja sekä aktiivista työmarkkinapolitiikkaa. Jälkimmäistä taas edustavat siirtymät yksityisen vakuutus- ja palvelutarjonnan sekä tarveharkintaisen, työ- ja moraaliarvojen sidotun vähimmäisturvan suuntaan. Skandinaviaa ihannoivan ja lapsiin investointia lobbavaan Esping-Andersenin mukaan perhepoliittiset askeleet pohjoismaiseen suuntaan ovat vielä vaatimattomia.

Kiinnostavimpiin tapauksiin lukeutuvat Saksa, AAA-Euroopan kurinpitäjä sekä sen vastapeluri, sosiaalisella solidarisuudella profiloitunut Ranska. Saksojen yhdistyminen antaa oman leimansa Saksan tarinaan. Karl Hinrichs päättelee Saksasta, että sen minkä kansalliset ovat voittaneet vanhempina ja hoivaajina, he ovat menettävät palkkatyöntekijöinä. Kummassakin maassa hallitukset ovat saaneet vastaansa kovaa vastustusta. Olemme tottuneet siihen, että Ranskassa ”katu puhuu”, mutta myös Saksan Hartz-lait saivat vastaansa laajoja protestejä ja syytöksen hyvinvointivaltion alasajosta. Valaiseva on myös naapureiden eli Hollannin ja Belgian vertaaminen. Hollanti oli ensimmäinen liikkeellelähtijä, ja tunnet-

tu myös ”työihmeestään”, käytännössä äitien tuomisessa osakaikaiten työmarkkinoille. Belgiassa taas monet pyrkimykset ovat kariutuneet, eikä esimerkiksi runsaista varhaiseläkkeistä ole päästy irti. Oma lukunsa on jälkisosialististen maiden hyvinvointijärjestelmien rakentuminen.

Yksi kirjan kiinnostavimpia havaintoja se, miten paljon yhteistä mannereurooppalaisten ja suomalaisten reformien ja ajattelun väliltä löytyy. Samoin kuin Suomessa 2000-luvun sosiaalipolitiikka tavoittelee käyttäytymisvaikutuksia ja talouden vauhdittamista. Teoksen teoreettisena kehystäjänä toimii institutionalismi. Karkeasti: sekä instituutioilla, politiikalla että ideoilla on väliä hyvinvointivaltioita reformoitaessa.

Uusia näkökulmia mielen käsitteeseen

JARKKO ESKOLA

Emeritusprofessori Johannes Lehtosen teos *Tietoisuuden ruumiillisuus* on 1960-luvun alkupuolella lääkäriksi opiskelleelle ja saman vuosikymmenen lopulla psykiatrian erikoislääkäriksi lukeneelle täysin uutta, pääosin 2000-luvun aivotutkimuksen ja psykoanalyysin viime vuosikymmenillä kehittyneen teorian yhteensovittamista. Kirjan esipuheen on kirjoittanut tämän hetken aivotutkimuksen ykkösniemme, akateemikko, Aalto-yliopiston professori Riitta Hari. Hän toteaaakin Lehtosen lähestyvän kahden tieteenalueen rajapintaa rohkealla mutta asian- tuntevalla tavalla ja avaavan näin portteja perinteisen luonnontie-

teellisen aivotutkimuksen ja humanistisen kliinis-psykologisen tieteenalan välille.

Kirjoittaja itse on psykiatrian emeritusprofessori Kuopion yliopistosta. Hän on koulutukseltaan psykoanalyttikko, mutta myös kliinisen neurofysiologian dosentti ja aivotutkija. Hänessä yhtyy siis henkilönä kokenut klinikko, psykiatri ja kouluttaja, mutta myös kokeellisen luonnontieteellisen tradition menetelmiä soveltava neurofysiologi. Lehtonen kiittääkin Kuopion yliopiston piirissä toiminutta monitieteistä aivotutkijatiimiä tärkeänä taustaryhmänä omalle tutkijantyölleen ja kirjan tausta-ajatuksil-

Johannes Lehtonen
Tietoisuuden ruumiillisuus
Mieli, aivot ja olemassaolon tunne
Duodecim, 2011

le. Riitta Harin johdolla vuosina 2007–2008 kokoontunut monitieteinen Mieli-Forum loi edellytyksiä ja vahvensi tekijän motivaatiota teoksen kirjoittamiseen. Esiin nousevat myös kirjoittajan laaja lukeneisuus, neurotieteiden uudet avaukset, tieteiden väliset uudet sillat, uudet tavat hahmottaa mielen eri ulottuvuuksia sekä kirjoittajan oma valmius luoda synteesiä nykytietämyksestä ja sen pohjalta avautuvasta aivojen toimintakuvauksesta.